

KAIP LIETUVIAI SUVOKIA ANGLŲ KALBOS JUNGINIUS

Marija STRIMAITIENĖ, Marytė TANKEVIČIŪTĖ

Mokantis užsienio kalbos ir bendraujant su užsieniečiais, susiduriama su sunkumais, nes tokiais atvejais reikia:

a) suvokti svetimų kalbos garsus, t.y. sugebėti iš klausos išskirti reikvantiškas (ir net redundantiškas) svetimų kalbos garsų savybes,

b) tuos garsus realizuoti, t.y. perteikti ne tik distinktyvines, bet ir nedistinktyvines svetimų kalbos garsų ypatybes.

Kaip žinoma, didžiausius sunkumus sukelia ne svetimų, o gimtosios kalbos garsų sistemos ypatybės (Lado, 1964, 3), nes visi yra nesąmoningai linkę panaudoti savosios kalbos garsus, jų tarpusavio jungimosi galimybes, kirtį, intonaciją ir t.t. Todėl italai, gyvenantys Amerikoje, žodžius *Brooklyn* dažnai taria [broko'li'no], *box* – ['bokisa], havajiečiai *rice* – [laiki], *brush* – [palaki] (Weinreich, 1968, 28). Taigi dėl savosios kalbos įtakos nukrypsta nuo svetimų kalbos garsų tarimo normų. Ir kuo labiau abiejų kalbų garsinės sistemos skiriasi, tuo didesnė tokio nukrypimo galimybė, tuo sunkesnis užsienio kalbos mokymasis.

Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių junginių sistemos taip pat nėra tapačios. Jų sugretinimas galėtų išryškinti „slaptas“ abiejų kalbų savybes, interferencijos dėsninumus. Todėl tiek moksliniais, tiek ir metodiniais sumetimais buvo atliktas abiejų kalbų junginių suvokimo audicinis eksperimentas, kuriame dalyvavo trys lietuvių grupės po 20 žmonių: kalbininkai K (studentai, kurie mokosi prancūzų kalbos), nekalbininkai N (įvairių specialybių studentai, kuriems dėstoma prancūzų kalba) ir darbininkai D. Eksperimento dalyviai kilę iš Kauno, Vilkaviškio, Varėnos, Pasvalio, Anykščių, Palangos, Varnių, Zarasų, Šilutės, Širvintų, Alytaus, Prienu, Lazdijų, Trakų, Rokiškio, Panevėžio, Kretingos, Ignalinos, Kupiškio, gimę 1947–1957 m.

Į magnetofono juostą buvo įrašyti žodžiai su priebalsių junginiais, būdingais tik anglų kalbai. Diktoriaumi buvo R. Maurice'as, gimęs Liverpulje 1948 m., augęs Londone. Auditoriai turėjo užrašyti nemokamos kalbos žodžių garsinę sudėtį įprastinėmis lietuvių raidėmis. Kiekvienas žodis buvo kartojamas tris kartus, darant trijų sekundžių pauzę¹, auditoriai teksto klausėsi po du kartus. Įrašymo metodiką žr. (Strimaitienė, 1976, 19–20).

¹ Ne visi junginiai, kurie skiriasi lietuvių ir anglų kalbose, pateko į tiriamųjų junginių sąrašą. Žodžio pabaigoje ir viduryje tokių skirtingų junginių labai daug, todėl teko apsiriboti tik tam tikrais jų tipais.

Gautų rezultatų reikšmingumas buvo apdorotas u kriterijumi (žr. Strimaitienė, 1976, 24). Be to, apskaičiuoti pasikliaujamieji intervalai pagal formulę $\varphi \pm 1,96/\sqrt{n}$, kur φ dydis, randamas lentelėje, 1,96 – kritinė 95% tikimybės reikšmė, n – atsakymų skaičius. Jeigu žemutinė intervalo riba didesnė už 50%, tai auditoriai junginį skiria, o jeigu mažesnė, rezultatas nereikšmingas.

Atliekant eksperimentą, į magnetofono juostą buvo įrašyti tokie anglų kalbos žodžiai, kurių pradžios junginiai nebūdingi lietuvių kalbai (tiksliau – jos savajam leksi-kos sluoksniui):

1 lentelė. Anglų kalbos žodžio pradžios junginių reproduktivumo lietuvių grupėse dažnumas

K grupė					N grupė					D grupė				
Jungin.	Iš viso	Teising. atsak.	%	-95 %	Jungin.	Iš viso	Teising. atsak.	%	-95 %	Jungin.	Iš viso	Teising. atsak.	%	-95 %
fl-	39	27	69,23	54,3+82,5	fl-	40	31	77,5	88,9+63,5	fl-	38	34	89,47	97,2+78,1
mj-	39	26	66,66	80,4+51,3	spl-	39	27	64,23	78,3+48,7	spl-	37	10	27,02	42,3+14,1
spl-	38	17	44,73	60,5+29,5	mj-	39	7	17,94	31,3+7,6	mj-	38	4	10,52	22,1+2,9
nj-	39	8	20,51	34,4+9,5	nj-	38	6	15,78	29+6,2	nj-	38	2	5,26	14,6+0,54
stj-	34	3	8,82	20,4+1,3	hj-	39	2	5,12	14,1+0,5	dj-	37	0	0	
skj-	35	2	5,71	15,6+0,57	stj-	40	1	2,5	9,5+0	gj-	37	0	0	
fj-	38	2	5,26	14,6+0,54	fj-	39	0	0		fj-	39	0	0	
hj-	39	2	5,12	14,1+0,5	dj-	39	0	0		fr-	36	0	0	
tj-	38	1	2,63	10+0	gj-	39	0	0		hj-	36	0	0	
dj-	38	0	0		fr-	37	0	0		kj-	37	0	0	
gj-	39	0	0		kj-	39	0	0		sj-	38	0	0	
fr-	38	0	0		sj-	39	0	0		skj-	36	0	0	
θr-	35	0	0		skj-	37	0	0		stj-	37	0	0	
θw-	37	0	0		tj-	38	0	0		tj-	38	0	0	
kj-	35	0	0		θr-	39	0	0		θr-	36	0	0	
sj-	36	0	0		θw-	38	0	0		θw-	38	0	0	

['dju:ti] *duty*, [flæŋ] *flag*, ['fju:čə] *future*, [frɒŋ] *frog*, ['gju:ɡɔ:] *gewgaw*, [hju:dʒ] *huge*, [kjuə] *cure*, ['mju:zɪk] *music*, [nju:z] *news*, [spli:n] *spleen*, [skju:] *skew*, [sju:t] *suit*, [stju:] *stew*, ['tju:zdi] *Tuesday*, [θri:] *three*, [θwæk] *thwack*.

Kaip rodo 1 lentelė, visos lietuvių grupės skiria tik $_{A}/fl/$ *flag*, o kalbininkai dar ir $_{A}/mj/$ *music*.

$_{A}/fl/$ nėra visai neįprastas garsų junginys lietuviams, nes jis pasitaiko tokiuose tarp-tautiniuose žodžiuose, kaip *flanėlė*, *flėngas*. Anglų */spl/* teisingai nesuvokia nė vienos grupės informantai, nors, pavyzdžiui, Zietelos tarnėje vartojamas žodis *splūsna* „plunksna“, Pagramantyje *splazdėti* „plazdėti“ (Zinkevičius, 1966, 190), bendrinėje kalboje – *šplūntas*; be to, lietuvių kalba turi trinarį */spr/*, pvz.: *sprūgti*, *sprāusti*. Anglų kalboje, priešingai negu lietuvių, po dusliųjų sprogstamųjų priebalsių */l/* žymiai suduslėja arba visai netenka skardumo (Kurath, 1964, 72).

Kaip jau minėta, junginį A/mj/ teisingai suvokia tik „kalbininkai“. Lietuvių kalboje /j/ junginiuose randamas tik po abilūpių priebalsių, pvz.: *spjauti, pjauti, bjaurus*. Junginyje A/mj/ garsas /j/ yra taip pat po abilūpio priebalsio, be to, labiau išlavėjusi kalbininko klausia ir kartais kalboje vartojamos svetimybės *miuzikholas, miuziklas* (tariami su [mj-]) leidžia geriau išgirsti anglų kalbos /mj/.

Kitų anglų kalbos junginių lietuviai neskiria. Junginius, į kurių sudėtį įeina sonantas /j/, pvz.: *ˈdʒj/ duty, ˈfj/ future, ˈgɛj/ gewgaw, ˈhʃj/ huge, ˈmʃj/ music, ˈnʃj/ news, ˈsʃj/ suit, ˈskʃj/ skew, ˈstj/ stew, ˈtʃj/ Tuesday* informantai dažniausiai asociuoja su minkštais prieš /j/ tariamais priebalsiais: matyt, dėl neįprastos /j/ distribucijos ir didesnio lietuvių kalbos /j/ frikativiškumo (Aprijaskytė, 1967, 16). Be to, pradinuose dvinariuose su dusliais pučiamaisiais priebalsiais ir trinariuose junginiuose anglų /j/, priešingai, negu lietuvių /j/, kiek suduslėja, o dvinariuose junginiuose su dusliais sprogstamaisiais /j/ visai netenka skardumo (Bronstein, 1960, 71, 78). Fonetiskai junginiai su /j/ ir minkštieji priebalsiai lietuvių kalboje skiriasi, tačiau, kaip žinoma, nagrinėjant šį reiškinį fonologiniu aspektu, galima sakyti, kad $\downarrow C' / = \downarrow Cj /$. Kartais blogą suvokimą lemia ne sonantas /j/, o kiti prieš jį vartojami priebalsiai. Pavyzdžiui, anglų /t/ ir /k/ yra aspiruoti, o lietuvių kalboje šie priebalsiai aspiruojami tik žodžio gale, todėl anglų pradiniai junginiai su /k/ ir /t/ dažnai lietuvių keičiami į /č/, /kħ/, /th/, /x/, /tiek/, /tš/. Pasitaiko, kad net tolimas /t/ lemia neteisingą anglų kalbos junginio suvokimą: toks junginys kartais asocijuojamas su $\downarrow C' /, \downarrow C' /$.

Anglų ir lietuvių kalbų /h/ yra skirtingos prigimties garsai. Abiejose kalbose jie yra pučiamieji priebalsiai, tačiau anglų /h/ yra faringalinis, duslus (skardus jis būna tik tarp balsių), turi nedidelį šlamesį (Vasil'ev ir kt. 1973, 46; Aprijaskytė, 1994, 125), o lietuvių kalbos /h/ – skardus, gomurinis priebalsis, jame vyrauja šlamesys (Vaitkevičiūtė, 1957, 17, 60). Todėl anglų /h/ lietuviai arba suvokia kaip $\downarrow x /, \downarrow fl /$, arba kartais visai praleidžia.

Kaip rodo 1 lentelė, informantai visai neskiria skardžiųjų priebalsių junginiuose *ˈgɛj/ gewgaw, ˈdʒj/ duty* ir keičia juos dusliaisiais /k/, $\downarrow t /$. Anglų kalboje balso stygos pradeda virpėti tik skardžiojo priebalsio sprogo metu (Torsuev, 1962, 56–60), o lietuvių kalboje – gerokai prieš sprogo, – matyt, todėl lietuviai angliškų skardžiųjų sprogstamųjų neatpažįsta ir suvokia juos kaip dusliusius.

Nesuvokia lietuviai ir garso $\downarrow t /$ žodyje *frog*. Lietuvių /t/ yra virpamasis, o anglų kalboje pučiamasis sonantas, kuris po dusliųjų priebalsių tariamas ne kaip sonantas, o kaip suduslėjęs pučiamasis (Torsuev, 1956, 13, 14). Todėl informantai anglų /t/ dažniausiai nepastebi ir junginį $\downarrow t /$ tapatina su $\downarrow fl /$. Tačiau junginyje $\downarrow \theta r /$ garsas /t/ atpažįstamas visose grupėse. Tai, matyt, priklauso nuo tolesnio balsio: žodyje *three* $\downarrow i /$ ekskursija prasideda junginio /θr/ pirmojo priebalsio rekursijos metu (Torsuev, 1962, 80). Todėl, tariant $\downarrow t /$, liežuvio priešakinėje dalyje už pakelto liežuvio galiuko sumažėja įdubimas, garsas įgauna aukštesnį toną, negu $\downarrow t /$ žodyje *frog*, ir dėl to geriau girdimas.

² Raidė C simbolizuoja priebalsį.

Lietuviai nesuvokia ir junginių $_{A}/\theta r/$, $_{A}/\theta w/$, nes $\theta/$ lietuvių kalbai yra svetimas garsas. Anglų kalboje $\theta/$ yra duslus neryškus dantinis pučiamasis, todėl lietuvių dažniausiai jį tapatina su dusliu neryškiu lūpų dantiniu pučiamuoju $_{J}/f/$ arba dantiniu sprogstamoju $_{J}/t/$. Pažymėtina, kad lietuvių išėiviai Amerikoje anglų kalbos junginius su $_{J}/j/$, garsus $/h/$, $\theta/$, $/r/$ angliškuose skoliniuose reprodukuoja taip, kaip eksperimente dalyvavusios lietuvių grupės (Pažūsis, 1970, 107–114), tik sonoriškesnį nefrikatyvinį retrofleksinį $/r/$, vartojamą amerikiniame anglų kalbos variante visada suvokia kaip $/r/$ (Pažūsis, 1967, 10). Be abejo, čia turi reikšmės ir rašytinė kalba.

Taip pat lietuvių grupės klausėsi ir anglišių žodžių su galiniais junginiais, nevartojama lietuvių kalboje. Joms buvo pateiktas toks anglišių žodžių sąrašas: [ebd] *ebbed*, [midst] *midst*, [ædz] *adze*, [widθ] *width*, [widθs] *widths*, [softz] *softs*, [fi:ldz] *fields*, [baldzd] *bulged*, [wulf] *wolfed*, [twelfθ] *twelfth*, [twelfθs] *twelfths*, [ouv'welmd] *overwhelmed*, [filmz] *films*, [tilθ] *tilth*, [helθs] *healths*, [glimpst] *glimpsed*, [skævindh] *scavenge*, [mʌnθ] *month*, [lɔngd] *longed*, [ɑ:skt] *asked*, [piθs] *piths*, [bri:ðd] *breathed*.

2 lentelė rodo, kad visos lietuvių grupės skiria anglų $/ft/$ *wolfed*, $/fts/$ *softs*, o „nekalbininkai“ dar ir $_{A}/skt/$ *asked*. Junginius $_{A}/tft/$ ir $_{A}/fts/$ informantai nesunkiai suvokia, nes tokio tipo grupės nėra svetimos lietuvių bendrinei kalbai ar tarmėms. Bendrinėje kalboje junginiai iš sonanto ir dviejų duslių trankių (pučiamojo ir sprogstamojo) yra dažni, pvz.: $/sk/$ *nedelsk*, $/rst/$ *dirst*, $/mst/$ *krimst*, o žemaičių, šiaurės vakarų aukštaičių ir rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės dėl fonetinės galūnių redukcijos vartojami trinariai junginiai iš dusliųjų priebalsių (pučiamojo, sprogstamojo ir pučiamojo), pvz.: *pārvests* „parvestas“, *tūšts* „tuščias“ (pavyzdžiai imti iš žemaičių tarmės). Net svetimas garsas $/l/$, kuris neišprasas lietuvių kalbos žodžio gale, tokioje pozicijoje tariamas Klaipėdos krašto ir rytinių lietuvių kalbos ploto pakraščiuose (Zinkevičius, 1966, 150).

Junginį $_{A}/skt/$ kažkodėl skiria tik „nekalbininkai“. Tais atvejais, kai auditoriai jo neatpažįsta, dažniausiai $/k/$ išmetamas. Anglų kalbos junginyje $/skt/$ priebalsio $/t/$ artikuliacija prasiskverbia į $/k/$ artikuliaciją, t. y. $/t/$ uždarama atsiranda dar tarient $/k/$, kai liežuvio nugarėlė prispausta prie minkštojo gomurio, ir $/k/$ tariamas be sprogimo prieš $/t/$ (Torsuev, 1956, 17). Todėl lietuvių, kurių $/k/$ visada turi savarankišką sprogimą, labai dažnai negirdi $_{A}/k/$ junginyje $_{A}/skt/$ ir daugiausia tapatina jį su dvinariu $_{J}/st/$. Be to, lietuvių kalboje $/sk/$, $/šk/$, $/zɡ/$, $/žɡ/$ prieš priebalsius virsta į $/kš/$, $/ks/$, $/gz/$, $/gž/$ (Zinkevičius, 1966, 174; Volfsonas, 1958, 183)⁴, – vadinasi, joje junginys $/skt/$ neįmanomas.

⁴ Tik šių priebalsių metatezė atsiranda ne dėl to, kad lietuvių kalbai nebūdinga fonetinė šokinėjanti artikuliacija, kaip rašo J. Volfsonas (1958, 183) (pvz. žodyje *skrsti* tokio tipo artikuliacija akivaizdi), bet, matyt, dėl skiemų struktūros ypatumų. Žodyje *mėginti* pagal E. Pulgramo teoriją (Pulgram, 1970, 47–51) skiemens riba eina tarp $/k/$ ir $/s/$, o įsivaizduojame lietuvių kalbos žodyje **mesiai* jį negalėtų būti nei prieš junginį, nei jo po, nei tarp $/skt/$ dėmenų (Pakerys, 1995, 287).

2 lentelė. Anglų kalbos žodžio pabaigos junginių reprodukuavimo lietuvių grupėse dažnumas

K grupė					N grupė					D grupė				
Jungin.	Iš viso	Teis. atsak.	%	-95%	Jungin.	Iš viso	Teis. atsak.	%	-95%	Jungin.	Iš viso	Teis. atsak.	%	-95%
ft ²	40	36	90	97,2+78,7	skt	39	34	87,17	97,5+75,1	fts	40	33	82,5	92,5+69,4
lft	38	27	71,05	84,1+55,8	fts	39	33	84,61	94+71,8	lft	38	30	78,94	90,2+64,7
mpst	40	20	50	65,3+34,8	lft	40	28	70	83+55,1	mpst	38	15	34,47	50,2+20,4
skt	40	13	32,5	47,6+19	bd	39	22	56,41	71,4+40,8	dst	37	8	21,62	36+10
bd	36	11	30,55	46,4+16,8	dst	39	13	33,33	48,7+19,6	bd	37	7	18,91	32,9+8,1
dst	39	7	17,94	31,3+7,6	mpst	38	11	28,94	44,1+15,8	skt	37	2	5,4	14,8+0,54
ldz	40	7	17,5	30,7+7,5	dz	39	5	12,82	25+4,3	ndž	38	1	2,63	10+0
lmz	40	3	7,5	17,6+1,5	ldz	39	2	5,12	14,1+0,5	dθ	38	0	0	
ldžd	39	1	2,56	9,8+0,01	ldžd	36	1	2,77	10,6+0	dθs	38	0	0	
dz	40	0	0		ndž	39	1	2,56	9,8+0,01	dz	38	0	0	
dθ	39	0	0		dθ	36	0	0		ldz	37	0	0	
dθs	39	0	0		dθs	38	0	0		ldžd	37	0	0	
lftθ	37	0	0		lftθ	34	0	0		lftθ	22	0	0	
lftθs	36	0	0		lftθs	33	0	0		lftθs	31	0	0	
lmd	28	0	0		lmd	39	0	0		lmd	35	0	0	
lθ	37	0	0		lθ	40	0	0		lθ	38	0	0	
lθs	39	0	0		lmz	36	0	0		lmz	38	0	0	
ndž	40	0	0		lθs	38	0	0		lθs	36	0	0	
nθ	33	0	0		nθ	37	0	0		nθ	38	0	0	
gd	40	0	0		gd	38	0	0		gd	38	0	0	
θs	33	0	0		θs	38	0	0		θs	37	0	0	
θd	38	0	0		θd	39	0	0		θd	36	0	0	

Daug blogiau informantai suvokia anglų junginius su skardžiaisiais priebalsiais. Lietuvių bendrinės kalbos žodžių gale galimi tik dusliųjų priebalsių junginiai, todėl lietuviai anglų kalbos skardžiujų priebalsių junginį tokioje pozicijoje dažniausiai duslina (žr. *_/bd/, _A/dst/, _A/ldz/, _A/ldžd/, _A/lmz/, _A/ndž/ reprodukuimą³). Kartais prie junginių su skardžiaisiais priebalsiais lietuviai prideda balsį (pvz., *_/bd/* žodyje *ebbed* užrašomas *ebdo*) arba pirmąjį junginio narį paverčia sonantu – tokiu būdu „motyvuojamą“ nelauktas priebalsių skardumas.*

Žodžio gale retkarčiais užrašomus skardžiuosius priebalsius galima aiškinti visų pirma tuo, kad, kaip žinoma, kai kuriose tarmėse (žemaičių, šiaurės vakarų aukštaičių ir šiaurės panevėžiškių) žodžio gale skardieji priebalsiai tariami, pvz.: *grėib* „griebia“, *gėid* „geidžia“, *dėig* „diegia“, *vėiz* „žiūri“, *skžėlb* „skelbia“, *bėld* „bilda“, *žvėlg* „žvelgia“, *žvėng* „žvengia“, *dėg* „dega“, *grė-b* „griebia“ ir kt. (žemaičių tarmėje [Girdenis, 1995, 139]), *gied* „gieda“, *audž’* „audžia“ (pažemaitės aukštaičių plote), *val.dž’* „valdžia“, *rāg’s* „ragas“, *baūb’s* „baubas“ (panevėžiškių tarmėje

³ Junginio */fts/* užrašymas *ft:* laikomas teisingu, nes lietuviai žodžio gale neskiria */c/* ir */ts/*.

⁵ */ndž/* keičiamas į */nš/* dar ir todėl, kad vietoj */nč/* lietuvių kalboje dažnai vartojamas */nš/*.

šiaurėje [Zinkevičius, 1966, 118, 119]). Antra vertus, skardžiuosius priebalsius dažniausiai fiksuoja K ir N grupių atstovai, o D – retai: pirmųjų dviejų grupių informantai mokosi prancūzų kalbos, kurioje, kaip ir anglų kalboje, žodžio gale priebalsiai išlieka skardūs.

Kartais anglų kalbos junginiai neskiriami ne tik dėl skardžiųjų priebalsių, bet ir dėl kitų gretimų garsų: pvz., junginių ${}_A/lmd/$ *overwhelmed* ir ${}_A/ngd/$ *longed* lietuviai visai neatpažįsta. Lietuvių kalboje nėra trinarių junginių, kurie prasidėtų dviem sonantais, be to, $/l/$ junginyje $/lmd/$ tariamas beveik kartu su $/m/$. Todėl visų grupių atstovai dažniausiai išmeta vieną sonantą ir ${}_A/lmd/$ pakeičia dvinariu junginiu su skardžiuoju $/d/$. Tai galima paaiškinti ir žemaičių, ir vakarinės panevėžiškių dalies tarnių įtaka, kur vartojamas galinis junginys $/nd/$: pvz., žemaičių tarnėje – *gænd* „genda“, vakarinių panevėžiškių – *kånd* „kanda“.

Anglų kalboje vartojamas garsas $[\eta]$. Prieš $/k/$ ir $/g/$ jis yra pozicinės fonemos $/n/$ variantas. Lietuvių kalboje prieš $/k/$ ir $/g/$ dėl regresyvinės akomodacijos $/n/$ taip pat pavirsta liežuvio užpakalinių garsu $[\eta]$. Kitose pozicijose anglų $[\eta]$, matyt, yra dvifonemis junginys $/ng/$. Kaip tik tokio $[\eta] = /ng/$ lietuviai nesuvokia, nes jie įpratę jį girdėti tik prieš $/k/$ ir $/g/$, ir todėl dažniausiai jį keičia į $/n/$, labai retai į $/m/$.

Ne visada informantai suvokia anglų kalbos $/mpst/$ *glimpsed*, nors jame nėra priebalsių, svetimų lietuvių kalbai. Lietuvių kalboje nėra opozicijos tarp $/mpt/$ ir $/mt/$, $/mpk/$ ir $/mk/$, pvz.: $/tempti/ = /temti/$, $/tempk/ = /temk/$ (Pupkis, 1966, 41), todėl vietoj anglų kalbos $/mpst/$ lietuviai dažnai girdi $/mst/$. Be to, ir patys anglai tą junginį dažnai taria be $/p/$.

Junginių $/d\theta s/$, ${}_A/lf\theta/$, ${}_A/lf\theta s/$, ${}_A/l\theta/$, ${}_A/l\theta s/$, ${}_A/n\theta/$, ${}_A/\theta s/$, ${}_A/\delta d/$, kuriuose yra neįprasti lietuvių kalbai garsai $/\theta/$ ir $/\delta/$, informantai nesuvokia. Neretai vietoj ${}_A/\theta/$ ir ${}_A/\delta/$ lietuviai užrašo pučiamuosius priebalsius, bet dažniausiai ${}_A/\theta/$ keičia sprogstamuoju $/t/$, o ${}_A/\delta/$ – kartais $/d/$, nes ${}_A/\theta/$ ir ${}_A/\delta/$ yra neryškūs dantiniai priebalsiai (${}_A/\theta/$ – duslus, o ${}_A/\delta/$ – skardus). R. Lado (1964, 28) rašo, kad asmenys, besimokantys svetimos kalbos, neįprastą garsą dažniausiai keičia tokiu gimtosios kalbos garsu, kuris mažiausiai skiriasi nuo to svetimjo garso. Todėl angliškąjį $/\theta/$ ispanai ir japonai keičia į $/s/$, o airiai, Puerto Riko gyventojai ir amerikiečiai, kuriems anglų kalba nėra gimtoji, anglų $/\theta/$, $/\delta/$ interpretuoja kaip $/t/$ ir $/d/$ (Lado, 1964, 24–26, Pažūsis, 1970, 114)⁶. Amerikos lietuviai ${}_A/\theta/$ ir ${}_A/\delta/$ angliškuose skoliniuose taip pat tapatina su lietuvių $/t/$ ir $/d/$, nes tolydumą, kuris skiria neryškius ${}_A/\theta/$, ${}_A/\delta/$ ir lietuvių $/t/$, $/d/$ lietuviai suvokia kaip nesminį, o neryškumą – kaip esminį⁷. Tačiau eksperimente dalyvavusios lietuvių grupės anglų kalbos $/\delta/$ dažnai keičia ir sonantu, daugiausia ${}_A/v/$. Tai, matyt, priklauso nuo garso ${}_A/\delta/$ distribucijos: jis dažnai užima poziciją, būdingą lietuvių sonantams.

⁶ Patys amerikiečiai kartais garsą $/\theta/$ keičia į $/t/$, pvz., nerūpestingoje kalboje žodžiai *fifths*, *sixths*, *months* gali būti ištarti $/fifts/$, $/siktis/$, $/mnts/$ (žr. Bronstein, 1960, 79).

⁷ Pagal R. Jakobsono, G. Fanto, M. Hallės sudarytą dvylikos universalijų binarinių sistemų sistemą neryškius garsai (pvz., $/\theta/$, $/\delta/$) skiriasi nuo ryškiųjų (pvz., $/s/$) aiškesne formantine spektro struktūra ir mažesniu šlamesio intensyvumu (žr. Jakobson, Fant, Halle, 1962, 185).

Dėl gimtosios kalbos įtakos informantai dažniausiai suduslina paskutinįjį junginio $\text{A}/\text{ðd}/$ *breathed* narį. Kadangi lietuvių kalboje skardieji ir duslieji trunkieji priebalsiai greta nevertojami, o girdimas skardus garsas, tai lietuviai $\text{A}/\text{ð}/$ gali palaikyti tik sonantu. Dėl mažo $\text{A}/\text{ð}/$, $\text{A}/\text{θ}/$ šlamesio intensyvumo paaiškinamas kartais užrašomas sonantas prieš dvinarius trunkiųjų priebalsių junginius žodžiuose *breathed* ir *piths*.

Kartais anglų kalbos dusliųjų sprogstamųjų priebalsių aspiracija (ji yra stipresnė, negu atitinkamų lietuvių kalbos priebalsių aspiracija žodžio gale) klaido identifiukuoti junginį. Dėl jos poveikio junginio gale išgirstamas $\text{ɹ}/\text{s}/$ ar $\text{r}/\text{h}/$, pvz.: žodis *wolfed* užrašomas *ults*, *glimpseed* – *plinsts*, *asked* – *asth*.

Lietuvių grupių informantai yra kilę iš įvairių tarmių, todėl anglų kalbos junginių interpretavimui pasitarnavo ne tik lietuvių bendrinės kalbos, bet ir tarmių garsų ir jų grupių ypatybės. Pvz., anglų kalbos $\text{A}/\text{ldzd}/$ *bulged* lietuviai kartais keitė į $\text{ɹ}/\text{nčt}/$; $\text{A}/\text{dst}/$ *midst* – $\text{ɹ}/\text{nst}/$, $\text{ɹ}/\text{ts}/$; $\text{A}/\text{mpst}/$ *glimpsed* – $\text{ɹ}/\text{nst}/$; $\text{A}/\text{lmz}/$ *films* – $\text{ɹ}/\text{ms}/$, $\text{ɹ}/\text{ns}/$, $\text{ɹ}/\text{ns}/$; $\text{A}/\text{bd}/$ *ebbed* – $\text{ɹ}/\text{ld}/$; $\text{A}/\text{lmd}/$ *overwhelmed* – $\text{ɹ}/\text{ng}/$. Tokio tipo junginiai vartojami žemaičių–aukštaičių paribiais, šiaurės panevėžiškių (Zinkevičius, 1966, 119, 192) ir žemaičių tarmėse (Girdenis, 1967, 208–9).

Į magnetofono juostą taip pat buvo įrašyta anglų kalbos žodžiai su žodžio vidurio junginiais, nebūdingais lietuvių kalbai, būtent: [ˈlɒbstə] *lobster*, [ˈwiːkɹɑːft] *witchcraft*, [ˈbædlɪ] *badly*, [ˈædzɪŋ] *adzing*, [ˈsævɪdʒli] *savagely*, [waɪfɦud] *wifehood*, [ˈsɪftlɪs] *shiftless*, [ˈtʃaɪldɦud] *childhood*, [ˈmɑːltstə] *malster*, [ˈtwelfθli] *twelfthly*, [ˈweɪθi] *wealthy*, [ˈsempstɹɪs] *sempstress*, [ˈɡriːnɪs] *greenness*, [ˈstræŋɡjuleɪt] *strangulate*, [ˈtenθli] *tenthly*, [ˈpɒpɒdəm] *popedom*, [ˈeɪθli] *eighthly*, [ˈkraɪstɒdəm] *Christdom*, [ˈpriːstɦud] *priesthood*, [ˈsləʊθfʊl] *slothful*, [ˈpiːθlɪs] *pithless*, [ˈblaɪðli] *blithly*, [ˈblaɪðsəm] *blithesome*.

Kaip rodo 3 lentelė, visų grupių informantai geriausiai skiria anglų $\text{/ft}/$ *shiftless* ir $\text{/dz}/$ *adzing*. Šie junginiai nėra visai neįprasti lietuvių kalboje, nes joje randame afrikatą $\text{/dz}/$ (pvz., *Radzys*) ir junginius iš pučiavimo, sprogstamojo ir sonanto, plg. *aštriai*. Tačiau kartais anglų /bt/ lietuviai keičia dvinariu /ft/ ir /fl/ , o $\text{A}/\text{dz}/$ asociuoja su $\text{ɹ}/\text{ndz}/$ ar $\text{ɹ}/\text{nz}/$. Matyt, pirmąjį junginį teisingai suvokti trukdo tokiems junginiams nebūdingas lūpinis elementas ir neryškus lateralinis $\text{A}/\text{t}/$ sproginimas. O anglų $\text{/dz}/$ yra ne afrikata, o priebalsių junginys, kuris turi būti ilgesnis už lietuvių afrikatą /z/ , – matyt, todėl auditoriai prieš /dz/ dažniausiai užrašo dar papildomą garsą. Galėjo turėti įtakos ir sporadinė nazalizacija, atsiradusi dėl galinio [ŋ] įtakos.

Kiti junginiai suvokiami daug blogiau. Lietuvių kalboje žodžio viduryje greta vartojami tik skardieji arba duslieji priebalsiai, todėl lietuviai, išgirdę anglų kalbos junginį iš skardžiųjų ir dusliųjų, dažniausiai jį duslina.

Nesuvokiami ir anglų kalbos junginiai, kurių sudėtyje yra garsas $\text{A}/\text{h}/$. Kaip jau sakyta, anglų ir lietuvių /h/ yra skirtingi garsai, be to, anglų kalbos /h/ tariamas toje pačioje vietoje kaip tolesnis garsas ir todėl neretai net vadinamas dusliuoju balsiu (Moulton, 1962, 20). Todėl lietuviai anglų /h/ keičia sonantu (dažniausiai $\text{ɹ}/\text{v}/$, nes greta $\text{A}/\text{h}/$ įrašytas balsis $\text{A}/\text{u}/$). Žodžio vidurio junginius su $\text{A}/\text{h}/$ auditoriai dažnai užrašo minkštesniais priebalsių junginiais – tai, matyt, priklauso nuo tolesnio balsio: anglų kalbos /u/ , lyginant jį su lietuvių kalbos trumpuoju /u/ , yra labiau supriešakėjęs

(Torsuev, 1956, 10, Aprijaskytė, 1967, 8). Be to, nekirčiuotoje padėtyje (pvz.: *childhood, priesthood*) anglų /u/ yra šiek tiek redukuotas ir kitoks, negu /u/ žodyje *hood*. Bet vis dėlto junginių su /h/ tapatinimą su minkštaisiais priebalsiais, matyt, labiausiai bus nulėmęs prieš tuos junginius vartojamas balsis.

3 lentelė. Anglų kalbos žodžio vidurio junginių reprodukuojamumo lietuvių grupėse dažnumas

Jungin.	K grupė				N grupė				D grupė					
	viso	Iš atsak.	%	-95%	viso	Iš atsak.	%	-95%	viso	Iš atsak.	%	-95%		
fil	39	29	74,35	86,6+59,6	dz	38	32	84,21	93,9+71,1	dz	38	27	71,05	84,2+55,8
dz	39	28	71,79	84,6+56,9	fil	37	28	75,67	88+60,8	fil	37	24	64,86	79,2+49
bst	39	22	56,41	71,4+40,8	lstst	40	13	32,5	47,6+19,1	bst	38	7	18,42	32,1+7,9
lstst	40	14	35	50,3+21,2	ldh	38	10	26,31	41,3+13,7	lstst	38	7	18,42	32,1+7,9
džl	39	7	17,94	31,3+7,7	bst	38	9	23,68	38,3+10,7	džl	38	6	15,78	29+6,2
ldh	35	5	14,28	27,5+4,8	sth	37	3	8,1	18,8+1,6	ldh	33	5	15,15	29,2+5,2
nn	40	2	5	13,8+0,5	nn	39	3	7,69	18+1,5	pd	38	1	2,63	9,9+0
fh	36	1	2,77	10,6+0	ėkr	37	2	5,4	14,8+0,54	ėkr	35	0	0	
sth	38	1	2,63	10+0	dl	36	1	2,77	10,6+0	dl	35	0	0	
dl	40	1	2,5	9,5+0	džl	39	1	2,56	9,8+0,01	fh	40	0	0	
ėkr	40	1	2,5	9,5+0	fh	35	0	0		lθ	29	0	0	
lθ	39	0	0		lθ	36	0	0		lθl	37	0	0	
lθl	38	0	0		lθl	35	0	0		mpstr	36	0	0	
mpstr	40	0	0		mpstr	35	0	0		nn	35	0	0	
nθl	38	0	0		nθl	34	0	0		nθl	35	0	0	
ugj	40	0	0		ugj	35	0	0		ugj	37	0	0	
pd	38	0	0		pd	36	0	0		std	37	0	0	
std	36	0	0		std	39	0	0		sth	37	0	0	
tθl	31	0	0		tθl	36	0	0		tθl	32	0	0	
θf	35	0	0		θf	37	0	0		θf	40	0	0	
θl	39	0	0		θl	37	0	0		θl	34	0	0	
θl	30	0	0		θl	32	0	0		θl	34	0	0	
ös	31	0	0		ös	30	0	0		ös	38	0	0	

Nė vienos grupės auditoriai nesuvokia dvigubo $\text{A}/n/$ žodyje *greenness*, nes savojoje kalboje nėra priebalsinių geminatų, kurių vienas narys priklausytų šakniai, kitas priesagai.

Dažnai lietuviai nesuvokia $\text{A}/l/$ *savageby, shiftless*, $\text{A}/t/$ *wüchcraft*, $\text{A}/d/$ *badly*, $\text{A}/j/$ *strangulate*, $\text{A}/θ/$ *tenhly, eighty, slothful, pithless, twelfthly, wealthy*, $\text{A}/ð/$ *blüthy, blüthesome* (žr. paaiškinimus p. 98–100).

Kaip jau sakyta, anglų $\text{θ}/$ lietuviai dažniau suvokia kaip sonantą $\text{t}/n/$, kartais $\text{θ}/$ žodžio viduryje asocijuojamas su $\text{t}/n/$, labai retai $\text{t}/m/$, $\text{t}/nd/$, $\text{t}/nv/$, $\text{t}/nz/$, $\text{t}/ndz/$, $\text{t}/nf/$, $\text{t}/n/$, matyt, atsiranda dėl regresyvinės asimiliacijos pagal artikuliacijos vietą ir būdą. Nors regresyvinė asimiliacija nėra būdinga anglų kalbai, tačiau prieš liežuvio priešakinį alveolinius $\text{A}/l/$, $\text{A}/s/$, $\text{A}/ð/$ pavirsta alveoliniu. Kadangi $\text{A}/ð/$ yra neįprastas garsas lietuviams, be to, dar ir skardus, tai visų grupių auditoriai jį linkę keisti į savo $\text{A}/n/$. Ir šiaip nedidelis šlamesio intensyvumas, būdingas $\text{A}/ð/$, dar sumažėja prieš $\text{A}/l/$, ir todėl

ʌ/ð/ pasidaro dar panašesnis į sonantą (plg. ɹ/n/ arba ɹ/nv/ atsiradimą vietoj ʌ/ð/ žodžiuose *blūhly*, *blūthesome* ir *breathed*). Kartais greta ɹ/n/ lietuviai užrašo ɹ/d/, ɹ/z/, ɹ/f/ arba interpretuoja ʌ/ð/ sprogstamuoju ar pučiamuoju, nes anglų kalbos /ð/ yra dantis pučiamasis priebalsis. Dėl tos pačios priežasties ʌ/θ/ žodžio viduryje dažniausiai užfiksuojamas ɹ/θ/ arba ɹ/f/.

Junginyje ʌ/tst/ *maltster* visos grupės dažniausiai praleidžia pirmąjį ʌ/t/. Lietuvių kalboje, susidūrus šakniniams /t/ ir /s/, pirmas garsas /t/ išmetamas. Pvz., darant būsimąjį laiką nuo žodžio *meta*, gauname *mesiu*, be to, net lenkų *Białystok* lietuviai dažnai vadina ne *Balstoge*, bet *Balstoge*, nors /t/ ir /s/ skiria morfemos riba.

Penkianarį /mpstr/ auditoriai keičia į trinarį junginį, ʌ/p/ išmeta, matyt, dėl to, kad jis yra greta /m/. Kadangi lietuvių kalboje keturnaris /mstr/ nevartojamas, tai jį lietuviai dažniausiai fiksuoja trinariumi junginiu iš sonanto ir dviejų trančiųjų. Be to, ir patys anglai tokiuose junginiuose /p/ dažniausiai praleidžia.

Neatpažįsta auditoriai ir ʌ/std/, nes lietuvių kalboje neįmanomi junginiai iš trančiųjų priebalsių, kurie skiriasi tik skardumu ir duslumu.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad eksperimente dalyvavusios auditorių grupės retai teisingai suvokia anglų kalbos priebalsių junginius, kurių nėra savojoje kalboje. Substitucijų kryptis ir pobūdis priklauso nuo gimtosios kalbos fonetinių ir fonotaktinių savybių (pvz., auditoriai duslina anglų kalbos skardžiuosius galinius priebalsius, neskiria geminatų, esančių šaknies ir priesagos sandūroje ir t.t., žr. p. 101, 105). Tam tikrą reikšmę turi kitų kalbų mokėjimas (eksperimentas parodė, kad kalbininkai (K) ir nekalbininkai (N), kuriems dėstoma prancūzų kalba, geriau suvokia anglų kalbos junginius, negu darbininkai (D), žr. 1, 2, 3 lent.).

HOW LITHUANIANS DISTINGUISH ENGLISH CONSONANT CLUSTERS

Summary

An auditory experiment was carried out to see whether Lithuanians perceive English consonant clusters not characteristic of Lithuanian. Three groups of auditors took part in the experiment – linguists (students who study French), non-linguists (students who are taught French), and workers. The experiment showed that Lithuanians did not perceive English consonant clusters unusual with Lithuanian. The groups of linguists and non-linguists, however, distinguished them better than the workers. This points to a certain role played by the knowledge of other languages.

LITERATŪRA

- Aprįaskytė R.*, 1967, Introductory-Remedial Phonetic Course, 2nd ed. Vilnius: VU.
Aprįaskytė R., 1994, Intensyvus anglų kalbos pagrindinių žinių kartojamasis kursas. Vilnius: Žodynas.
Bronstein J., 1960, The Pronunciation of American English. New York: Appleton Century Crofts.
Girdenis A., 1967, Mažeikių tarmės fonologinė sistema: Filol. m. kand. dis. Vilnius: VU.
Girdenis A., 1995, Teoriniai fonologijos pagrindai. Vilnius: VU.
Jakobson, Fant, Halle, 1962 – Якобсон Р., Фант Г., Халле М., Введение в анализ речи. – Новое в лингвистике, 2. Москва, 173–229.

- Lado R.*, 1964, *Linguistics across Cultures*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Moulton W.*, 1962, *The Sounds of English and German*. The University of Chicago Press.
- Pakerys A.*, 1995, *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. Vilnius: Žara.
- Pažūsis L.*, 1967, *Kaip kalba JAV lietuviai*. – *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 2, 10.
- Pažūsis L.*, 1970, *Fonetinė ir morfologinė angliškų skolinių integracija Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje*: Filol. m. kand. dis. Vilnius: VU.
- Pulgram E.*, 1970, *Syllable, Word, Nexus, Cursus*. The Hague–Paris: Mouton & Co.
- Pupkis*, 1966 – *Пупкис А.*, *Сочетание согласных в современном литовском языке*: Дис. канд. филол. наук. Ленинград: ЛГУ.
- Štirmaitienė M.*, 1976, *Lietuvių kalbos priebalsių fonotaktika (lyginant su angļu)*: Filol. m. kand. dis. Vilnius: VU.
- Torsuev*, 1956 – *Торсуев Г.*, *Обучение английскому произношению*. Москва: Учпедгиз.
- Torsuev*, 1962 – *Торсуев Г.*, *Вопросы фонетической структуры слова*. Москва-Ленинград: Изд-во Акад. Наук СССР (Ленингр. отделение).
- Vaitkevičiūtė V.*, 1957, *Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų sudėtis*. – *Lietuvių kalbotyros klausimai*. Vilnius, 5–66.
- Vasil'ev* ir kt., 1973 – *Васильев В., Буренкова О., Катанская А., Лукина Н., Маслова Л., Торсуева Е.*, *Фонетика английского языка (нормативный курс)*. Москва: Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза.
- Volšonas I.*, 1958 *Dėl metatezės sk / ks, šk / kš lietuvių kalboje*. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai, serija A, 2(5)*. Vilnius, 183–189.
- Weinreich U.*, 1968, *Languages in Contact*. The Hague-Paris: Mouton.
- Zinkevičius Z.*, 1966, *Lietuvių dialektologija. Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*. Vilnius: Mintis.

Vilniaus universitetas
Humanitarinių mokslų fakultetų
anglų kalbos katedra

įteikta
1997 m. spalio mėn.